

Марків В. М.

канд. пед. наук, доцент

Марків Т. В.

вчитель-методист початкових класів

Криворізької Тернівської гімназії

Психолого-педагогічні проблеми адаптації шестирічних дітей до умов і вимог шкільного навчання

У статті розглядаються психолого-педагогічні особливості навчання і виховання дітей у період переходу з дитячого садка до початкової школи, визначаються основні складові готовності дітей шестирічного віку до школи.

Ключові слова: адаптація до школи, готовність до школи.

Важливою особливістю психічного розвитку дошкільника є чутливість (сенситивність), по-перше, до сприйняття морально-психологічних норм і правил поведінки; по-друге, готовність дитини до реалізації цілей і засобів системного навчання. Сенситивність цього періоду чітко проявляється в процесі засвоєння грамоти. Наприклад, якщо педагог незацікавлено ставиться до даного предмета, то у подальшому навчанні засвоєння матеріалу буде гальмуватися.

Так стає зрозумілим, що цілеспрямований педагогічний вплив на дитину є у цей період основоположним фактором психічного розвитку учнів. Перебудова педагогічного процесу, вдосконалення виховних програм мають бути спрямовані на те, що дитина в даному віці витрачає фізичні і психічні сили.

Необхідна як фізична, так і психологічна готовність дитини до навчання в школі. Психологічна готовність, як показують дослідження психологів Б. Г. Ананьєва, Л. І. Божович, О. М. Леонтьєва, Д. Б. Ельконіна та ін., пов'язана зі зміною соціальної позиції дитини в суспільстві, а також із специфікою навчальної діяльності в молодшому шкільному віці. Конкретний зміст психологічної готовності не є постійним, він змінюється, збагачується.

Зіставляючими компонентами психічної готовності до школи є інтелектуальна, особистісна і вольова готовність.

Психічний розвиток кожної дитини проходить ряд пов'язаних між собою послідовних періодів, кожний з яких характеризується своїми особливостями, формуванням певних, специфічних для даного віку якостей. Попередній етап підготовляє новий ступінь розвитку. Від того, наскільки успішно відбувалося формування особистості дитини на попередньому етапі, наскільки повно реалізовані її можливості, залежить її розвиток як у найближчий час, так і у більш віддаленому майбутньому.

Сучасною віковою психологією виділяється кілька стадій розвитку дитячої психіки, змістовна сторона яких характеризується насамперед від-

повідним видом провідної діяльності. Саме остання визначає своєрідність і якісну специфіку певного віку.

О. М. Леонтьєв дає таке визначення провідної діяльності в житті дитини: «Провідна діяльність це не просто діяльність, що найчастіше зустрічається на даному етапі розвитку дитини, якій вона віддає найбільше часу... Провідна діяльність – це така, розвиток якої зумовлює найголовніші зміни в психологічних процесах і психічних особливостях особистості дитини на даній стадії її розвитку».

Зміна видів провідної діяльності характеризує зміну вікових періодів. Безпосереднє емоційне спілкування з дорослими в ранньому віці розвиває у дитини потребу в постійному контакті з ними. Це підготовляє перехід до перед дошкільного дитинства з провідною предметно-маніпулятивною діяльністю. У процесі останньої дитина засвоює суспільно вироблені способи використання речей, які її оточують. Предметно-маніпулятивна діяльність у свою чергу поступається місцем у дошкільному віці грі, а гра – навчанню і т. ін.

На розвиток дитини, крім провідної діяльності, істотний вплив справляють інші, характерні для даного віку, види діяльності, перебуваючи в певному підпорядкуванні, вони підготовляють процес вікових перетворень, який зумовлює виникнення нового психофізіологічного рівня, кардинальні зміни особистості дитини, мотив її поведінки тощо.

Так, послідовний перехід від дошкільного до шкільного дитинства підготовляється в процесі провідної діяльності – гри, у ході продуктивних видів діяльності малювання, ліплення, конструювання і дошкільних форм навчання. На їх основі до кінця дошкільного віку в дитини формується ряд психологічних новоутворень – передумов зміни провідної діяльності. До них належать: прагнення дитини до суспільно значимої діяльності; здатність довільно управляти поведінкою, спрямовувати зусилля на розв'язання пізнавальних завдань; узагальнені форми мислення, елементи теоретичного ставлення до навчального матеріалу, смислове запам'ятовування, завершеність практичного оволодіння мовою; здатність налагоджувати стосунки з ровесниками, елементарні навички спільної діяльності.

Психологічні особливості дитини у кожному віковому періоді не є статичними. Вони зазначають змін під впливом соціального і біологічного факторів, що визначають розвиток дитини. «Єдність суспільного і природного в онтогенезі людської психіки виявляється у взаємозв'язку дозрівання, навчання і виховання» [6].

Становлення особистості дитини відбувається в ході її життєдіяльності, у процесі функціонування всіх її систем. Виникнення нових можливостей для діяльності і спілкування дитини забезпечує успішне розв'язання нового кола завдань. Так, при досягненні певного рівня розвитку нервової системи стає можливим засвоєння нею звуків рідної мови. Окостеніння костей рук дає можливість виконувати тонкі й точні рухи ручної праці і письма.

Особливу роль у психічному розвитку дитини відіграють навколишнє середовище, умови її виховання, наголошуючи на провідній ролі навчання і виховання у формуванні особистості дитини, Л. С. Виготський визначав, що вони повинні «передувати розвитку і підтягувати його за собою».

Навчання і виховання перетворюють особистість дитини, її свідомість і поведінку. Однак цей процес буде ефективним у тому разі, якщо навчання орієнтується на «зону найближчого розвитку» дитини. Тобто педагоги, дбаючи про оптимальний розвиток дитини, повинні ставити перед нею такі завдання, які відповідають її можливостям. Наукові дослідження свідчать, що при надмірному ускладненні вимог до дитини відбуваються негативні зрушення в стані здоров'я, розвивається інтелектуальна пасивність, виробляється звичка до формального засвоєння знань. Однак, якщо потенційні можливості розвитку не використані своєчасно і повною мірою в ході навчально-виховного процесу, то це призводить до штучного стримування розвитку, його відставання.

У свій час К. Д. Ушинський відзначав, що душевні сили дитини, не спрямовані вчасно на навчальні заняття, набувають часто такого напрямку, з яким наставнику доводиться потім боротися, і не завжди успішно. Важливо в цьому віці реалізувати в дитині якості, які роблять її здатною до виконання зрелих вимог, що ставляться до її поведінки і діяльності, у цей період мозок ніби перебудовується для осолодіння різноманітними складними формами пізнавальної діяльності, відбувається посилений ріст м'язової тканини, збільшується м'язова сила. Це сприяє формуванню у дитини здатності до тривалого і значного фізичного напруження.

На основі узагальнення результатів відповідних психофізіологічних досліджень Ю. Ф. Змановський писав: «У психічному розвитку дитини наявні переломні етапи, під час яких відбувається істотна перебудова всіх психічних функцій і виявляються нові можливості в активності головного мозку. Нині є всі підстави вважати, що один із таких етапів припадає на шестирічний вік, коли психофізично ресурси дитячого організму різко зростають. У цьому віці загальний фізичний розвиток стає більш гармонійним. Інтенсивно розвиваються всі фізіологічні системи організму шестирічної дитини – серцево-судинна, дихальна, опорно-ресурсовий апарат, ендокринні залози і т. ін. Найбільш виражена вікова динаміка відбувається в нервовій системі, і насамперед у головному мозку, його морфології і фізіології. Все це істотною мірою зумовлює зростання психофізичних ресурсів дитини, забезпечуючи можливості виконання складних розумових дій».

Однак, незважаючи на інтенсивний розвиток, функціональні можливості центральної нервової системи шестирічних дітей не досягають рівня, характерного для першокласників семи років. Про це свідчать дослідження науковців В. В. Алфьорової, Ю. Ф. Змановського, Е. О. Волкової, М. В. Антропової, О. А. Лосевої, М. М. Кольцова та ін.

Таким чином, у сьогоденні зрелий ступінь розвитку виявляється у всіх сферах їх життєдіяльності. Особливо виражене просування в розумовому

розвитку. Досить високим рівнем відзначаються процеси відчуття і сприймання. Сформований фонематичний і звуковисотний слух, зір набуває належної гостроти, рука стала органом активного дотику. Розвинений аналізаторний апарат сприяє тому, що діти навчають розрізняти різні поєднання кольорів, запахів, звуків, рухів.

Дані психологічних досліджень (праці М. М. Поддякова, Л. Я. Гальперіна, Г. С. Костюка, Д. Б. Ельконіна, О. В. Запорожця, Л. А. Венгера та ін.), а також практики дошкільного виховання підтверджують зріслі можливості шестирічних дітей щодо засвоєння знань. Відомий дослідник дошкільного дитинства О. В. Запорожець на основі результатів наукових досліджень робить висновок про те, що сьогодні «є необхідні природничо-наукові підстави для посилення виховної і освітньої роботи з дітьми 5–6 років для внесення наукових засад у зміст їх навчання, для підвищення педагогічних вимог у зміст їх навчання, для підвищення педагогічних вимог до їх розумового, фізичного, морального й естетичного виховання».

Аналіз практики роботи дитячих садків й шкіл Тернівського району міста Кривого Рогу дав підстави визначити, що в умовах спеціально організованого навчання і виховання молодші школярі, які відвідували дошкільні заклади освіти, засвоюють системи сенсорних еталонів, оволодівають технікою сприйняття, навчаються бачити, слухати, виділяти головне. Це розширює можливості дітей щодо більш точного і глибокого пізнання навколишньої дійсності, є передумовою естетичних переживань, пов'язаних із сприйняттям музичних і художніх творів.

Зміст мислення шестирічної дитини включає не тільки явища і предмети навколишнього світу, а й життєві ситуації, відображені на картинах і у фільмах, а також словесні описи: оповідання, казки. У результаті збагачення і впорядкування чуттєвого досвіду, спілкування з ровесниками і дорослими, прилучення до різних джерел інформації дитина нагромаджує різнобічні знання.

У процесі навчання розкриваються резерви розумового розвитку дітей, що виходять за межі наочно-образного пізнання. При поетапному формуванні розумових дій (на першому – оволодіння предметною дією, на другому – дією в плані голосної мови без опори на предмет, на третьому – дією в думці) шестирічні діти оволодівають повноцінними уявленнями і способами логічного мислення.

Однак діяльність з опорою на образи залишається більш продуктивною. Міцний зв'язок розумових процесів з наочно-образною основою виявляється в утрудненості переходу від зовнішнього плану дій у внутрішній.

У дітей шести років набуває повного ступеня розвитку самосвідомість, формуються вміння довільно управляти своєю поведінкою, і зокрема пізнавальною діяльністю, спрямованого на розв'язання навчальних завдань. Діти можуть керувати процесами сприйняття, мислення, запам'ятовування, здатні докласти зусиль для досягнення мети. Однак сфера цілеспрямованих дій і вольових зусиль дуже обмежена. Вольові акти співі-

снують з діями мимовільним імпульсивними, що виникають під впливом ситуаційних почуттів і бажань. Так, рівень і характер уваги дітей на заняттях значною мірою залежить від того, чи виділені в завданні ті елементи, які мають для дитини особистісну значимість, викликають у неї безпосередній інтерес.

У цьому віці у дітей ще не виробилася достатня узагальненість і гнучкість у застосування відомих їм правил поведінки. Часто значна емоційна збудливість спрацьовує сильніше і швидше, ніж сприйняте дитиною правило поведінки, яким вона спочатку мала намір керуватися. Здатність дітей до керівництва своєю поведінкою відкриває можливості для організації навчально-виховної роботи в режимі особисто-орієнтованого навчання.

Учням 5–6 років властиве допитливе ставлення до навколишнього. В основі пізнавальної активності лежить потреба якомога ширше і повніше ознайомитися з явищами навколишньої дійсності, оволодіти певними знаннями і навичками. Багато запитань учнів свідчать про виникнення в них інтересу до суті явищ природи і суспільного життя, встановлення істотних зв'язків між різними подіями і фактами. Дитину вже не тільки цікавить сам по собі предмет, вона хоче довідатися про його будову і призначення, спосіб застосування. Користуючись інформацією з різних джерел, вона намагається знайти відповіді на численні запитання. Діти люблять міркувати, сперечатися, виконувати «серйозні» завдання, грати в «розумні» ігри. Перед ними починають виникати запитання і завдання пізнавального характеру – як, наприклад, щось зважити, виміряти і т. ін. Питома вага подібних запитань і завдань у стихійному досвіді дитини дедалі зростає, а пізнавальна активність інтенсивно розвивається, якщо дорослі вміло керуються нею.

Своєрідних рис набувають зміст і форми спілкування дитини з іншими людьми. Діти претендують на рівноправне спілкування, на включення їх у «доросле життя». Схвалення старшого й заохочення з його боку набувають для дитини цього віку дуже важливого значення, тому вона хворобливо реагує на критику своїх вчинків і незадовільну їх оцінку.

Відповідно підвищується для дитини значимість інформації, одержаної від дорослих, з'являється прагнення виконувати соціально усталені норми і вимоги. Діти намагаються наслідувати кращі, на їх думку, зразки. У зв'язку з цим велику роль відіграє друковане слово. Учні часто звертаються до нього в пошуках аргументів для доказовості своїх позицій. Вони починають замислюватися над своїми діями і вчинками, виділяти своє «Я» серед інших, порівнювати себе з оточуючими. Це свідчить про виникнення самооцінки, самолюбства, усвідомленої орієнтації у власних переживаннях.

Зрослі можливості й нові потреби шестирічних дітей виявляються у їх ставленні до «дошкільних занять», зокрема гри (що виконує провідну роль у розвитку дітей дошкільного віку), а також до самого факту вступу до школи. Гра продовжує цікавити дітей, вони віддають їй значну кількість часу. Одночас відбуваються істотні зміни у змісті ігор. Переважають ті, що імітують діяльність дорослих і взаємини між ними. При цьому помітним є прагнення

дітей наблизити гру до реальності. Вони виявляють посилений інтерес до життя дорослих, їх вчинків і одержану інформацію включають в ігровий сюжет. У доборі антуражу також виявляється прагнення дітей робити як «насправді». Вони використовують реальні предмети або їх маленькі копії.

Всі перераховані вище новоутворення шести річок враховані у створеній моделі навчального середовища для молодших школярів у комплексі «школа – сад» № 240, 218 м. Кривого Рогу.

Пізнання істотних зв'язків і залежностей між різними явищами оточуючої дійсності будуються насамперед на використанні можливостей і досягнень наочно-образного мислення. При цьому закладаються необхідні передумови перспективного розвитку в дітей понятійного мислення.

Принципова позиція педагогів, як свідчить досвід НБК № 240, 218, полягає в тому, щоб не поспішати перетворювати дитячий садок у «міні-школу». Дошкільне дитинство – це царина гри; саме гра є тією діяльністю, у якій переважно відбувається розвиток психіки та формування особистості дошкільника. Усе це вимагає ігрового інструментування тих занять та форм діяльності, до яких залучаються дошкільники.

Успішне вирішення описаних завдань вимагає послідовного впровадження в педагогічну практику суб'єкт-об'єктних принципів побудови взаємин вихователів і вихованців, перехід у спілкуванні з дітьми від диктату й опіки до включення дітей у спільну з дорослими діяльність.

Основними новоутвореннями психіки молодшого школяра є довільність як особлива якість психологічних процесів, внутрішній план дій та рефлексія. Саме завдяки їм психіка молодшого школяра досягає рівня розвитку, необхідного для подальшого навчання.

Ефективність розвитку молодших школярів істотно залежить від того, наскільки цілеспрямовано в процесі навчання їх спонукають аналізувати свої враження від різних об'єктів, усвідомлювати окремі властивості, виділяти суттєві ознаки об'єктів, оволодівати критеріями оцінки окремих їх параметрів, виробляти способи класифікації об'єктів, утворювати узагальнення, усвідомлювати загальне в своїх діях при розв'язанні різних видів задач тощо.

Ставлячи перед дітьми все нові й нові пізнавальні та практичні вимоги, озброюючи способами їх розв'язання, навчання має передувати розвитку, спиратись не лише на його актуальні досягнення, а й потенційні можливості.

Виходячи з цього варто зробити припущення, що наступність у навчально-виховній роботі з молодшими учнями викликає об'єктивну необхідність поступового її вдосконалення, позитивного емоційного впливу на особистість дитини, відповідної системи мотивів і стимулів, підготовки педагогічних кадрів, які можуть працювати у режимі особистісно-орієнтованої моделі навчання.

Затверджені Міністерством освіти і науки України діючі програми дошкільного виховання («Дитина», «Малютко») і початкового навчання обумовлю-

ють засвоєння матеріалу «за концентром», тобто інформація постійно ускладнюється відповідно кожного навчального періоду. Це дає можливість дитині усвідомлювати, спостерігати, розвиватися, стверджуватись тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артемова Л. В. Щоб дитина хотіла і вміла вчитися // Дошкільне виховання. – 2000. – № 5. – С. 6–7.
2. Арушанова А. Дошкольное учреждение и начальная школа: проблемы преемственности // Дошкольное воспитание. – 1988. – № 4. – С. 16.
3. Бібік Н. М. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів. – К.: Віпол, 1997. – 96 с.
4. Божович Л. И. Психологические закономерности формирования личности // Вопр. психологии. – 1976. – № 6.
5. Дитинство: наступність і перспективність: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Переяслав-Хмельницький: ДПІ, 2000. – 89 с.
6. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес та психологічний розвиток особистості. – К.: Рад. школа, 1989. – С. 457.

Талаш І. О.

канд. філол. наук, старший викладач

Оцінювання як один із засобів формування культури мовлення студентів

У статті запропоновано критерії оцінювання відповідей студентів на практичні і семінарські заняттях, що сприятимуть вдосконаленню їх культури мовлення. Проаналізовано причини низького рівня сформованості мовленнєвої компетентності майбутніх спеціалістів, подано загальні рекомендації щодо їх подолання.

Ключові слова: культура мовлення, мовленнєва компетентність, оцінювання, критерії оцінювання.

Випускники педагогічного факультету готуються до роботи з наймолодшими громадянами України. Саме на них покладено надзвичайну відповідальність щодо формування мовної особистості, громадянина, патріота. В. Русанівський наголошує на тому, що мовна культура є надійною опорою у вираженні незалежності думки, у вихованні справжнього, діяльного патріотизму [5]. На думку мовознавця, саме культура мови передбачає вироблення естетичних норм міжнаціонального спілкування, які характеризують загальну культуру сучасної людини, що в наш час має виняткове значення. На провідну роль рідної мови у формуванні особистості маленького громадянина у своїх працях наголошували В. Сухомлинський [6] та К. Ушинський [7].

Умовою формування мовної культури молодшого школяра є передовсім позитивний досвід спілкування з учителем – носієм літературної мови. Однак, на сучасному етапі розвитку суспільства в цілому й освіти зокрема,